

Ks. Ryszard Kamiński*

Lublin

TEOLOGIA PASTORALNA ISTOTA I ZADANIA

Termin „teologia” pochodzi od greckich słów „Theos” (Bóg) i „logos” (słowo, pojęcie, nauka). Termin „teologia” oznacza więc naukę o Bogu¹. Przedmiotem teologii jest Bóg oraz Jego stworzenia pozostające w relacji do Boga jako swego celu i przyczyny. Ze względu na przedmiot materialny teologia dzieli się na wiele dziedzin teologicznych, których wewnętrzną jedność zabezpiecza wspólny wszystkim dyscyplinom teologicznym przedmiot formalny, czyli wspólny punkt patrzenia na wszystkie dziedziny teologii – jest nim Boże Objawienie.

* **Ryszard Kamiński**, ks. prof. dr hab. – ur. w 1942 r., kapłan diecezji siedleckiej, kierownik Katedry Teologii Pastoralnej Szczegółowej KUL. W 2003 r. został wybrany członkiem Komitetu Nauk Teologicznych PAN. Jest promotorem 28 doktoratów i około 60 magisteriów oraz licencjatów. W pracy naukowej koncentruje się na metodologii teologii pastoralnej, podstawach teologicznych i organizacyjnych duszpasterstwa, stosunku teorii i praktyki kościelnej, odnowy duszpasterstwa w społeczeństwie pluralistycznym, dowartościowaniu funkcji diakonii i roli zrzeżeń religijnych w odnowie Kościoła, jak również na udziale katolików w życiu publicznym w Polsce. W swoim dorobku naukowym posiada ponad 200 rozpraw, artykułów naukowych, recenzji, haseł w encyklopediach i leksykonach. Jest autorem książek: *La pastorale specializzata secondo A.G. Nowowiejski*, Roma 1976; *Przynależność do parafii katolickiej*, Lublin 1987; *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997; *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Kraków 2000. Pod jego redakcją ukazały się: *Duszpasterstwo specjalne* (współred. B. Drożdż), Lublin 1998; *Teologia pastoralna*, t. 1, 2, Lublin 2000–2002 oraz *Leksykon teologii pastoralnej* (współred. W. Przygoda, M. Fiałkowski), Lublin 2005.

¹ Rozumienie teologii jako systematycznej wiedzy o Bogu opartej na Objawieniu nastąpiło dopiero w XIII wieku. Od tego czasu termin „teologia” szeroko się upowszechnił i zachował swoją treść do naszych czasów, jako systematyczna nauka o Bogu, oparta na Objawieniu. W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, t. wstępny, Lublin 1965, s. 8, 9.

Różne są sposoby systematyzowania teologii. Często przyjmuje się podział na teologię historyczną², teologię systematyczną³ i teologię praktyczną. Zadaniem teologii historycznej jest odkrycie i ustalenie sensu faktów historycznych, kulturowych i teologicznych. Sens ten może istnieć tylko w odniesieniu do Boga jako podmiotu dziejów zbawienia. Badane przez teologię historyczną fakty, rzeczy, znaki i zdarzenia same w sobie nie miałyby sensu teologicznego i pozbawione byłyby znaczenia, ale poprzez rolę, jaką spełniają, są one włączone w ekonomię zbawienia.

Prawdy objawione zawarte są w artykułach wiary, stanowiących treść Pisma Świętego i Tradycji. Prawdy te same z siebie nie stanowią jeszcze uporządkowanego systemu. Są jednak punktem wyjścia dla teologicznych dociekań naukowych. Teologia systematyczna porządkuje je, objaśnia i uzasadnia wszystko, co zawarte jest w treści Objawienia Bożego. Zadaniem teologii systematycznej jest więc wykład treści prawd wiary oraz wyprowadzenie nowych prawd wiary z Objawienia Bożego. Tradycyjny podział teologii systematycznej na fundamentalną, dogmatyczną i moralną nie jest wprawdzie kwestionowany, ale spotykamy się także z przedmiotowym rozczłonkowaniem problematyki teologicznej. Wiąże się to z tendencją do badania tego samego przedmiotu z różnych punktów widzenia, przy zastosowaniu różnych metod.

Terminu „teologia praktyczna” używa się w dwojakim znaczeniu. W znaczeniu szerokim używa się go na oznaczenie kilku dyscyplin teologicznych, z których każda zajmuje się zbawczą działalnością Kościoła. Do tych dyscyplin należą: dydaktyka pastoralna obejmująca katechetykę i homiletykę, liturgika oraz teologia pastoralna, zwana też teologią praktyczną w wąskim znaczeniu, a także misjologia.

Każda z wymienionych dyscyplin cząstkowych teologii praktycznej zajmuje się odpowiednim zakresem działalności Kościoła, wyraża własny sposób refleksji naukowej oraz własny warsztat metodologiczny⁴. W niniejszym artykule zajmiemy się tylko jedną z dyscyplin cząstkowych teologii praktycznej, mianowicie teologią pastoralną w ścisłym znaczeniu, zwaną też teologią praktyczną.

TEOLOGIA PASTORALNA CZY TEOLOGIA PRAKTYCZNA?

Zainteresowanie nazwą tej dyscypliny trwa w Kościele od połowy XIX wieku, od czasu, gdy Anton Graf (zm. 1867) po raz pierwszy zaproponował na określenie teologii pastoralnej nową nazwę – „teologia praktyczna”. Problem wyostrzył się wraz

² Teologia historyczna obejmuje: teologię biblijną Starego i Nowego Testamentu, historię Kościoła, patrystykę, historię dogmatów i teologii.

³ Tradycyjny podział teologii systematycznej obejmuje: teologię fundamentalną, teologię dogmatyczną i teologię moralną.

⁴ W. Fürst, *Die praktische Theologie und ihre Fächer*, w: *Katholische Theologie heute*, Hrsg. von F. Wohlmuth, Würzburg 1990, s. 317.

z działalnością naukową Franza Xavera Arnolda (zm. 1969) oraz wydania przez niemieckich i austriackich pastoralistów podręcznika *Handbuch der Pastoraltheologie*⁵. Według autorów tegoż podręcznika terminem odpowiednim na określenie teologii pastoralnej jest „teologia praktyczna”. Arnold i inni przedstawiciele szkoły tybindzkiej przedkładali tę nazwę nad inne, ponieważ jej przedmiotem jest wspólnota Kościoła, do której przynależy cały lud Boży, a nie tylko hierarchia kościelna. W tak rozumianej teologii ważna jest działalność całego Kościoła, a nie tylko jego części – duchownych, jak to było w tradycyjnej teologii pastoralnej.

Obecnie w krajach języka niemieckiego prawie powszechnie używa się nazwy „teologia praktyczna”, chociaż wydane w ostatnim okresie podręczniki tej dyscypliny noszą tytuł „teologia pastoralna”⁶. W publikacjach z kręgu języka francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego i angielskiego na określenie interesującej nas dyscypliny teologicznej stosowane są obie nazwy, z przewagą, jak się wydaje, dla nazwy „teologia praktyczna”⁷.

W Polsce przeważa stosowanie terminu „teologia pastoralna”⁸. Ponieważ jednak dla wielu ludzi nazwa ta kojarzy się z działalnością hierarchii kościelnej, a nie całego ludu Bożego, dlatego zasadne wydaje się stopniowe zastępowanie tej nazwy terminem „teologia praktyczna” jako bardziej adekwatnym do posoborowego rozumienia podmiotu działalności zbawczej Kościoła. Zmiana nazwy „teologia pastoralna” na „teologia praktyczna” powinna być związana z pewnymi inicjatywami formacyjnymi. Wielu duszpasterzy przywiązanych jest do nazwy „teologia pastoralna”, a nawet w przypadku najstarszych kapłanów – do nazwy „teologia pasterska”. Każde z przytoczonych określeń tej dyscypliny teologicznej zawiera adekwatne do nazwy rozumienie istoty, celu, przedmiotu materialnego i formalnego.

Formacja pastoralna powinna dotyczyć wyjaśnienia nowej nazwy tej dyscypliny – „teologia praktyczna”. Należy wyjaśniać istotę, cel i specyfikę tak rozumianej dyscypliny naukowej. Z nazwy „teologia praktyczna” wcale nie wynika, że inne dyscypliny teologiczne pozbawione są elementu praktycznego. Nie wynika także, że teologia praktyczna jest przeciwstawieniem nauk teoretycznych w tym znaczeniu, jakoby te ostatnie nie były praktyczne i nie miały nic wspólnego z działalnością ludzką, a teologia prak-

⁵ *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*, Hrsg. von F.X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. Weber, Bd. 1–5, Freiburg im Br. 1964–1972.

⁶ Zob. J. Müller, *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*, Graz – Wien – Köln 1993; P.M. Zulehner, *Pastoraltheologie*, Bd. 1–4, Düsseldorf 1989–1990; Por. *Handbuch praktische Theologie*, Hrsg. von H. Haslinger, Bd. 1–2, Mainz 1999–2000; S. Knobloch, *Praktische Theologie. Ein Lehrbuch für Studium und Pastoral*, Freiburg – Basel – Wien 1996.

⁷ Zob. M. Midali, *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scientifica*, Roma 1991; B. Seveso, *Edificare la Chiesa. La teologia pastorale e i suoi problemi*, Torino 1982; R. Marle, *Le projet de Theologie pratique*, Paris 1979.

⁸ Tę rację redaktor podręcznika brał pod uwagę przy wyborze tytułu niedawno wydanego podręcznika: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, 2, Lublin 2000–2002.

tyczna nie wymagała teorii wypracowanej za pomocą metod poznania teoretycznego. W teologii pastoralnej przedmiotem badań są modele teologiczne, imperatywy i programy działania, w których ustalaniu teologia pastoralna korzysta z osiągnięć teologii systematycznej i nauk pozateologicznych, zwłaszcza socjologii, psychologii, pedagogiki, teorii organizacji i zarządzania, antropologii, prakseologii itd.

TEOLOGIA PASTORALNA W WĄSKIM ZNACZENIU

Teologia pastoralna w wąskim znaczeniu to jedna z wymienionych dyscyplin częściowych teologii pastoralnej. Jej przedmiotem jest działalność Kościoła jako ludu Bożego w świecie, przy czym przedstawiciele różnych kierunków i ujęć tej dyscypliny akcentują odmienne aspekty działalności zbawczej Kościoła. Jedni kładą nacisk na elementy eklezjologiczne, inni – na wspólnotowe, prakseologiczne, społeczno-polityczne itd. Dlatego nie ma jednej, ale wiele definicji teologii pastoralnej i to bardzo zróżnicowanych, w zależności od ujęcia teologii pastoralnej⁹.

Według przedstawicieli nurtu eklezjologicznego teologia pastoralna jest nauką teologiczną o urzeczywistnianiu się Kościoła w teraźniejszości¹⁰. Według Karla Rahnera teologia praktyczna (pastoralna) jest nauką teologiczną, która dzięki teologicznej refleksji nad teraźniejszą sytuacją Kościoła prowadzi badania nad urzeczywistnianiem się Kościoła dzisiaj¹¹. Dla Ferdinanda Klostermanna teologia praktyczna (pastoralna) jest nauką o urzeczywistnianiu się Kościoła jako wspólnoty we współczesnym świecie¹². Według Norberta Greinachera teologia praktyczna (pastoralna) jest krytyczną teorią praktyki Kościoła w społeczeństwie¹³. Rolf Zerfass traktuje teologię praktyczną (pastoralną) jako naukę o działalności praktycznej Kościoła¹⁴. Przedstawiciele nurtu społeczno-politycznego określają teologię pastoralną jako naukę o działalności zbawczej Kościoła w świetle historycznej praktyki wyzwolenia¹⁵.

Na bazie koncepcji eklezjologicznej teologii pastoralnej, z uwzględnieniem aspektu socjologicznego, sytuują się definicje teologii pastoralnej formułowane przez socjolo-

⁹ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1992, s. 83–99.

¹⁰ Zob. H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*, „Concilium” 1965–1966, nr 1–10, s. 156.

¹¹ „Die Praktische Theologie ist die theologische Wissenschaft die aus einer theologischen Reflexion und Deutung der je jetzt gegebenen Situation der Kirche heraus auf den je jetzt fälligen Selbstvollzug der Kirche reflektiert”. K. Rahner, *Pastoraltheologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie...*, t. 5, s. 394.

¹² F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, Lublin 1970, cz. I, s. 57.

¹³ N. Greinacher, *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*, „Collectanea Theologica” 1991, 61, fasc. 2, s. 55–71.

¹⁴ Zob. R. Zerfass, *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, w: *Praktische Theologie heute*, Hrsg. von F. Klostermann, R. Zerfass, München – Mainz 1974, s. 164–177.

¹⁵ M. Midali, *Teologia pastorale...*, s. 379–385.

gów religii. Zbliżoną do François Houtarta¹⁶ i Josepha Lalouxa¹⁷ jest definicja ks. Władysława Piwowarskiego, który określa teologię pastoralną jako:

naukę zmierzającą za pomocą teologiczno-socjologicznej analizy konkretnej terażniejszej sytuacji Kościoła do wypracowania aktualnych modeli teologicznych oraz odpowiadających im imperatywów i programów działania¹⁸, według których Kościoł w tej konkretnej, terażniejszej sytuacji aktualizuje własną istotę, wypełniając misję pośrednictwa zbawczego¹⁹.

Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (PDV) Jana Pawła II ujmuje teologię pastoralną jako:

nauką refleksję o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii: a więc o Kościele jako powszechnym sakramencie zbawienia, jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości” (PDV 57).

W dokumencie tym odczytujemy także, że:

teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnoprawnej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii [...]. Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozeznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska (PDV 57).

Wydaje się, że dla teologa pastoralisty bliskie jest następujące określenie teologii pastoralnej: jest to nauka teologiczna zmierzająca do wypracowania – w świetle Objawienia Bożego i analizy terażniejszej sytuacji Kościoła – zasad i dyrektyw pastoralnych, według których Kościoł w aktualnej sytuacji urzeczywistnia siebie i swoje pośrednictwo zbawcze.

¹⁶ Zob. F. Houtart, *Sociologie et pastorale*, Paris 1963, s. 171.

¹⁷ Zob. J. Laloux, *Manuel d'initiation à la sociologie religieuse*, Paris 1967, s. 105.

¹⁸ Aktualny model teologiczny jest to wzór (ideał) wypracowany przez pastoralistę dla chrześcijan i wspólnot chrześcijańskich w oparciu o dyscypliny teologii systematycznej i teologii historycznej oraz w oparciu o nauki humanistyczne. Przesłanki większej dostarczają wymienione nauki teologiczne, przesłanki mniejszej – nauki humanistyczne. Wniosek ze względu na przesłankę większą ma charakter teologiczny. Modele teologiczne stanowią podstawę do opracowania imperatywów i programów działania. Imperatyw pastoralny jest to zespół dyrektyw (nakazów i zaleceń) odnoszących się do realizacji modeli teologicznych w określonym miejscu i czasie. Programy działania są to merytorycznie i metodycznie zaplanowane etapy urzeczywistniania modeli teologicznych. W. Piwowarski, *Perspektywa teologiczna a perspektywa socjologiczna w duszpasterstwie*, „Chrześcijanin w Świecie” 1973, nr 26, s. 32, 33.

¹⁹ Tamże, s. 30.

PRZEDMIOT MATERIALNY I FORMALNY TEOLOGII PASTORALNEJ

Zadaniem teologii pastoralnej jest naukowe ukształtowanie samoświadomości aktualnie działającego Kościoła. Świadomość ta jest konieczna dla jego skutecznego działania. Bez tej naukowej refleksji Kościoła nad swoją istotą, na bazie terażniejszej sytuacji, jego działalność nie byłaby przystosowana do aktualnych warunków. Poprzez wypracowanie zasad i dyrektyw pastoralnych teologia pastoralna przyczynia się do skuteczności planowania kościelnego, do wytyczenia dróg urzeczywistnienia się Kościoła dziś i w przyszłości. Nie może jednak teologia pastoralna zastępować konferencji czy rad duszpasterskich, gdzie dyskutuje się, co „tu i teraz” jest do zrobienia i na ile pewne zasady praktycznoteologiczne nadają się w określonej sytuacji do zastosowania. Adhortacja apostołska *Pastores dabo vobis* potwierdza, że „wiedzę, zdobytą dzięki studiom teologii pastoralnej, należy wykorzystywać w zastosowaniach praktycznych, to jest w określonych formach posługi duszpasterskiej” (nr 57).

Teologia pastoralna jest nauką dyscypliną, w której zbiegają się różne refleksje, analizy, propozycje pochodzące z teologicznych ośrodków badawczych, od hierarchii kościelnej, instytucji duszpasterskich i poszczególnych pastoralistów, aby je systematyzować, koordynować oraz w miarę obiektywnie przedstawiać z uwagi na wspólny cel, jakim jest samourzeczywistnianie Kościoła w aktualnych warunkach miejsca i czasu²⁰. Można powiedzieć, że zadaniem teologii pastoralnej jest kształtowanie naukowej refleksji Kościoła nad samym sobą.

Zadaniem teologii pastoralnej jest także kształcenie duszpasterzy i apostołów świeckich oraz przygotowanie ich do pracy w Kościele²¹. Chodzi tutaj o formację teologiczno-pastoralnego sposobu myślenia, o umiejętność oceniania i rozwiązywania konkretnych problemów i sytuacji duszpasterskich w świetle teologicznych zasad wynikających z istoty dzieła zbawczego i jego uobecniania się w Kościele. Zmierza się do wyrobienia zdolności samodzielnego przeprowadzania diagnozy i podejmowania adekwatnych decyzji w konfrontacji z konkretną sytuacją życiową (zob. PDV 57).

Przedmiotem materialnym teologii pastoralnej jest życie i działalność Kościoła w warunkach współczesności. Przedmiot ten należy widzieć w opcji soborowej wizji Kościoła jako wspólnoty ludu Bożego i Mistycznego Ciała Chrystusa. Tak rozumiana teologia pastoralna prowadzi naukową refleksję nad życiem i działalnością Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w terażniejszości. Zasady działalności Kościoła są formułowane na podstawie Objawienia Bożego i nauczania Kościoła. Są one kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa w obecnym czasie. Opierając się na tych zasadach ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

²⁰ H. Schuster, *Istota i zadania...*, s. 159, 160; zob. PDV 57.

²¹ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii...*, s. 98.

Teologia pastoralna dokonuje także analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze teologiczno-socjologicznym lub teologiczno-psychologicznym, dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Służy ona sprawdzeniu zasadności i skuteczności istniejących form teologicznej działalności w aktualnych warunkach. Ważne miejsce przypada tutaj interpretacji dotychczasowych form teologicznej działalności, służących temu instytucji oraz istniejących związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja powyższych zjawisk związana jest z odczytywaniem znaków czasu, którymi są zjawiska z różnych dziedzin aktywności ludzkiej wyrażające potrzeby i aspiracje dzisiejszej ludzkości. Te zjawiska stają się znakami czasu dopiero wtedy, gdy pojawią się w świadomości historycznej²².

Teologia pastoralna ustala także konkretne dyrektywy i wskazania pastoralne, według których powinna przebiegać działalność Kościoła. Formułując teologicznie uzasadnione zasady i dyrektywy pastoralne dotyczące działalności Kościoła dzisiaj i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność pastoralną Kościoła są odpowiedzialni.

Powyższe rozumienie przedmiotu materialnego teologii pastoralnej pozwala odróżnić teologię pastoralną od eklezjologii uprawianej w ramach teologii systematycznej. Eklezjologia uprawiana w ramach teologii systematycznej zajmuje się Kościołem w jego strukturze esencjalnej i statycznej – zwłaszcza transcendentno-sakramentalną istotą Kościoła. Teologia pastoralna natomiast zajmuje się Kościołem w jego wymiarze egzystencjalnym i dynamicznym, a więc jego wieloraką działalnością w świecie, rozumianą zarazem jako działalność społeczno-historyczna i transcendentna. Ponieważ oba aspekty eklezjologii: esencjalny i egzystencjalny wzajemnie się przenikają i dopełniają, dlatego potrzebna jest współpraca teologii pastoralnej i teologii systematycznej²³.

Przedmiotem formalnym teologii pastoralnej jest urzeczywistnianie się Kościoła w teraźniejszości. Oznacza to, że formalnym punktem widzenia przedmiotowej dziedziny teologii pastoralnej są uwarunkowania, w jakich dokonuje się uobecnianie Kościoła w aktualnej sytuacji. Przedmiotem tym nie zajmują się podstawowe nauki teologiczne, gdyż nie dysponują odpowiednimi dla analizy teraźniejszej sytuacji Kościoła narzędziami badawczymi. Przedmiotem dla tych dyscyplin jest Kościół w swojej istocie. Analiza aktualnej działalności Kościoła ze wszystkimi jej uwarunkowaniami jest zadaniem teologii pastoralnej²⁴. Te uwarunkowania określają możliwości urzeczywistniania się Kościoła i reagowania na narastające problemy eklezjalne.

²² A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, Warszawa 1974, s. 74–77.

²³ H. Schuster, *Istota i zadania...*, s. 157; A. Zuberbier, *Materiały do teorii...*, s. 105–107.

²⁴ H. Schuster, *Istota i zadania...*, s. 158; W. Piwowarski, *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*, „Ateneum Kapłańskie” 1966, z. 4, s. 304–306.

Konkretna sytuacja, w której przypada Kościołowi spełniać swoje posłannictwo, nie jest przypadkiem, ale przewidzianym przez Boga czasem, w którym Kościół musi istnieć i działać. W takim rozumieniu aktualna sytuacja, w której Kościół urzeczywistnia zbawienie, jest elementem konstytutywnym zbawczej działalności Kościoła. Zainteresowanie Kościoła poznaniem aktualnej sytuacji jest równocześnie rozpoznaniem własnej kondycji Kościoła i urzeczywistniania się w terażniejszości. Analiza aktualnej sytuacji Kościoła jest analizą teologiczną, chociaż opartą na wynikach dostarczonych przez nauki pozateologiczne²⁵.

SPECYFIKA TEOLOGII PASTORALNEJ

O specyfice teologii pastoralnej decyduje jej praktyczny i zarazem normatywny charakter. Ważne dla teologii pastoralnej jest pytanie: czy Kościół aktualizujący swoją działalność w określonych warunkach miejsca i czasu realizuje w swojej strukturze, celach, formach i metodach działania, w osiągniętych rezultatach i w życiu członków – zbawczą misję, do której został powołany? Odpowiedź na to pytanie musi zawierać odniesienie do Objawienia Bożego i nauk teologicznych oraz do konkretnej sytuacji. Oba elementy: normatywny i praktyczny, stanowią w badaniach teologiczno-pastoralnych jedną całość²⁶.

Teologia pastoralna jest nauką praktyczną ze względu na swój przedmiot, którym jest działalność zbawcza Kościoła jako wspólnoty ludu Bożego. Dlatego zajmuje się ona badaniem rzeczywistości społecznej i indywidualnej oraz poznaniem warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się działalność zbawcza Kościoła, poznaniem historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi i społeczności. Skuteczna działalność Kościoła zakłada znajomość rzeczywistości społecznej, historycznej, religijno-duszpasterskiej i psychologicznej, czyli znajomość osób i grup ludzi, na które Kościół oddziałuje. Refleksja pastoralna musi opierać się na znajomości rzeczywistości podlegającej ciągłym zmianom²⁷. Te same formy oddziaływania duszpasterskiego mogą mieć w zmienionych uwarunkowaniach historycznych, społecznych i religijnych różną wymowę i skuteczność w osiągnięciu celu.

Teologia pastoralna jest nauką normatywną, gdyż wypracowuje normy i zasady, którymi powinny kierować się wspólnoty eklezjalne i ich reprezentanci w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach działalności eklezjalnej. Normy i zasady działalności Kościoła są formułowane w świetle Objawienia Bożego i nauczania Kościo-

²⁵ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, Lublin 1971, cz. II, s. 92, 93; W. Piwowarski, *Eklesjologiczna koncepcja...*, s. 306.

²⁶ *Teologia pastoralna...*, t. 1, s. 20.

²⁷ J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 207, 208.

ła współczesnego. Są one kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania do urzeczywistniania się Kościoła i jego posłannictwa w obecnym czasie. Na podstawie tych norm i zasad ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

Specyfika teologii pastoralnej polega także na tym, że zasady i wnioski pastoralne czerpie ona z dwóch źródeł: Objawienia Bożego oraz doświadczenia wspólnot religijnych i poszczególnych wiernych. Zadaniem teologii pastoralnej jest opracowanie zasad określających zbawczą działalność Kościoła we współczesnym świecie. Dlatego najpierw poznaje ona, jakie wymogi stawia Objawienie Boże i nauczanie Kościoła dziełu realizacji zbawczej misji Kościoła na różnych szczeblach działalności pastoralnej. Badania te służą poznaniu celów, treści, środków i metod duszpasterskich. Następnie w świetle wspomnianych zasad oraz doświadczenia wspólnot religijnych teologia pastoralna prowadzi refleksję nad poszczególnymi formami działalności zbawczej Kościoła, aby ocenić wartość form duszpasterskich aktualnie stosowanych i sformułować wskazania na przyszłość.

RODZAJE BADAŃ W TEOLOGII PASTORALNEJ

Ze względu na złożoność przedmiotu istnieją w teologii pastoralnej różne rodzaje uprawiania refleksji naukowej. Hans van der Ven mówi o czterech typach badań naukowych w teologii pastoralnej: monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i intradyscyplinarne²⁸.

Badania monodyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i metodą. Ten typ badań naukowych występował w teologii pastoralnej do roku 1777. Teologia pastoralna była wówczas spojeniem refleksji, reguł, rad i zaleceń skierowanych na duszpasterską praktykę. W poszczególnych dyscyplinach teologicznych dotykano problemów związanych z praktyką pastoralną.

Po wprowadzeniu w 1777 roku na uniwersytety teologii pastoralnej jako samodzielnej dyscypliny dokonał się jej wielki rozwój, jednak ta odnowiona dyscyplina teologiczna korzystała nadal z metod badawczych stosowanych w innych dyscyplinach teologicznych.

Badania multidyscyplinarne prowadzone w ramach teologii pastoralnej mają różne cele i różne metody. Wskazują one, że teologia pastoralna nie może realizować się tylko w jednym wymiarze. Musi się także odnieść do badań prowadzonych przez inne dyscypliny naukowe. Według takiego rozumienia teologia pastoralna wiąże w całość naukę teologiczną z wynikami badań empirycznych. Nauki empiryczne do-

²⁸ H. van der Ven, *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*, w: *Theologie und Handeln*, Hrsg. O. Fuchs, Mainz 1984, s. 102–128; zob. S. Knobloch, *Was ist praktische Theologie?*, Freiburg – Schweiz 1995, s. 206.

starczą danych, które teologia pastoralna wykorzystuje w prowadzonej przez siebie refleksji naukowej. Teologia pastoralna uwzględnia wyniki badań empirycznych, zestawia je z teologiczną teorią i następnie interpretuje teologicznie. W naukach empirycznych chodzi o wyjaśnienie zjawisk indywidualnego i społecznego życia w perspektywie psychologicznej, socjologicznej i prakseologicznej. Natomiast w teologicznej refleksji chodzi o krytyczne przemyślenia z perspektywy Ewangelii i teologicznego nauczania²⁹.

Badania interdyscyplinarne, jak sama nazwa mówi, wskazują na zachodzącą wzajemną zależność między teologią pastoralną a naukami empirycznymi. Badania interdyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i różnymi metodami. Hans van der Ven określa multidyscyplinarność jako następowanie po sobie (*Nacheinander*), zaś interdyscyplinarność jako „kroczenie wespół” (*Miteinander*). W pierwszym przypadku idzie o „seryjny monolog”, w drugim o „paralelny dialog” między dyscyplinami naukowymi³⁰.

W badaniach intradyscyplinarnych teologiczne i empiryczne metody badawcze i wyniki badań łączą się w jedną metodyczną i metodologiczną całość. Oznacza to, że teologia pastoralna sama powinna być „empiryczna”. Wymaga ona takiego instrumentarium metodologicznego, w którym poszukiwanie metod i technik badawczych innych nauk zostanie zintegrowane w teologii.

Według Arnolda, bez znajomości historycznych dziejów chrześcijaństwa nie można zrozumieć aktualnego stanu Kościoła, a bez tego zrozumienia nie można kierować Kościołem zgodnie z jego przeznaczeniem i potrzebą czasu. Ocena minionej działalności pastoralnej potrzebna jest do ustalenia postulatów dla tej działalności obecnie i na przyszłość. Do realizacji takiej refleksji ma służyć, zdaniem Arnolda, metoda historyczno-teologiczna albo dedukcyjno-indukcyjna.

Nowsze badania wskazują, że przedmiot teologii pastoralnej obejmuje trzy elementy treściowe, które można ująć z punktu widzenia tej dyscypliny jako trzy etapy postępowania badawczego.

Na pierwszym z nich przeprowadza się naukową refleksję nad istotą Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady istnienia i działania Kościoła powinny być sformułowane na podstawie Objawienia Bożego i istoty Kościoła. Zasady te stanowią fundament teologicznej analizy aktualnej sytuacji duszpasterskiej, są kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwanie do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa. Opierając się na tych zasadach można ustalić imperatywy dla działalności Kościoła na najbliższą przyszłość.

²⁹ S. Knobloch, *Was ist praktische...*, s. 209.

³⁰ Tamże.

Na drugim etapie badawczym dokonuje się analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze teologiczno-histerycznym i teologiczno-socjologicznym dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Tradycyjne formy działalności Kościoła rozpatrywane są tutaj jako owoc historycznej refleksji Kościoła nad jego ówczesną sytuacją. Wiele z tych form utraciło dzisiaj swoje znaczenie i skuteczność i dlatego nie wyraża współczesnej samoświadomości Kościoła, z tej też racji rodzi się potrzeba sprawdzenia zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w obecnych warunkach. Istotne jest umożliwienie adekwatnej reakcji Kościoła na problemy współczesnego świata, nie zaś przestrzeganie dotychczasowych form życia kościelnego. W tym celu teologia pastoralna musi prowadzić krytyczną refleksję nad działalnością Kościoła w świecie³¹.

Teologiczna analiza terażniejszości opierając się na badaniach socjologicznych, psychologicznych i pedagogicznych obejmuje zagadnienia dotyczące sytuacji współczesnego świata w wymiarze globalnym, w różnych społecznościach ludzkich oraz sytuacji jednostki. Chodzi o sprawdzenie skuteczności i sensowności istniejących form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Ważne jest tutaj zinterpretowanie dotychczasowych form działalności Kościoła w świecie, w ramach służących im instytucji oraz związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja współczesności związana jest z odczytywaniem znaków czasu³².

Rezultatem dokonanej w świetle kryteriów teologicznych analizy sytuacji Kościoła w konkretnym okresie historycznym powinny być imperatywy działania, określające, co należy w konkretnych warunkach miejsca i czasu czynić, aby zapewnić urzeczywistnianie się Kościoła zgodne z jego istotą oraz z zamierzeniami Boga.

Na trzecim etapie badawczym ustala się konkretne zasady i dyrektywy, według których powinna przebiegać działalność Kościoła zmierzająca do jego autorealizacji obecnie i na przyszłość. Formułując teologicznie uzasadnione zasady dotyczące działania Kościoła teraz i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się jednocześnie do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność pastoralną Kościoła są odpowiedzialni. Z wypracowanych dla działalności Kościoła zasad można dopiero wyprowadzić dyrektywy, czyli szczegółowe wytyczne dla praktycznej działalności różnych podmiotów eklezjalnej posługi. W postulatach wyraża się kierunek realizowania działalności Kościoła w terażniejszości i w przewidywanej przyszłości. W wypracowaniu wskazań i postulatów urzeczywistniania się Kościoła na przyszłość chodzi o szczegółowe wskazania, co należy czynić oraz jakie uwarunkowania należy uwzględnić, aby Kościół stawał się obecny we wspólnotach danego czasu poprzez konkretne formy oddziaływania pastoralnego.

³¹ A. Zuberbier, *Materiały do teorii...*, s. 71.

³² Tamże, s. 71–79.

Wszystkie trzy etapy postępowania badawczego zachowują wewnętrzną jedność. Wyraża się ona tym, że analiza współczesnej sytuacji Kościoła zakłada wcześniej ukształtowaną refleksję nad jego istotą, zasady zaś i dyrektywy działania są wnioskami wynikającymi z dwóch poprzednich etapów badawczych, jako ich przesłanek.

* * *

Teologia pastoralna jest nauką szczególnego rodzaju. Jej specyfika polega na tym, że wnioski i zasady duszpasterstwa czerpie z dwóch źródeł: Objawienia Bożego oraz doświadczenia osób i grup religijnych. W świetle tych dwóch źródeł rozpoznaje, co ma czynić Kościół na różnych poziomach działalności duszpasterskiej, aby ocenić wartość aktualnie stosowanych form duszpasterskich i sformułować wskazania na przyszłość.

Teologia pastoralna wyróżnia się od innych dyscyplin teologicznych orientacją egzystencjalną i praktyczną. Jest ona także nauką normatywną, tworzącą zasady, normy, modele teologiczne i dyrektywy działania, którymi Kościół, wspólnoty eklezjalne i ich reprezentanci powinni kierować się w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach aktywności eklezjalnej. Aspekt praktyczny i normatywny poznania naukowego stanowią w teologii pastoralnej zwartą całość.

PASTORALTHEOLOGIE **Ihr Wesen und ihre Aufgaben** Zusammenfassung

Die Pastoraltheologie ist eine Disziplin eigener Art. Ihre Eigenart liegt darin, dass die Prinzipien der Seelsorge und die Folgerungen zwei Quellen entnommen werden: der Offenbarung und der Erfahrung der einzelnen Personen bzw. der religiösen Gruppen. Im Licht dieser zwei Quellen sucht sie zu erkennen, was die Kirche auf verschiedenen Ebenen der pastoralen Tätigkeit zu tun hat, damit der Wert der aktuell angewendeten Pastoralformen beurteilt und entsprechende Hinweise für die Zukunft erarbeitet werden können.

Die Pastoraltheologie unterscheidet sich von anderen Disziplinen durch existenzielle und praktische Orientierung. Sie ist auch eine normative Wissenschaft, die Prinzipien, Normen, theologische Modelle und Handlungsdirektiven entwirft, an die sich die Kirche, die kirchlichen Gemeinschaften und ihre Vertreter auf verschiedenen Ebenen des kirchlichen Lebens orientieren sollen. Die praktische und die normative Dimension der wissenschaftlichen Erkenntnis bilden in der Pastoraltheologie eine geschlossene Einheit.

Übersetzt von **Jacek Kempa**